

Marinko Vuković
Arhiv HAZU
Strossmayerov trg 2
Zagreb

POGLED NA MEĐUDNOS BAŠTINE, KULTURE I IDENTITETA

UDK 008:316.7:130.2:341.232.7
Pregledni rad

U radu se problematizira čuvanje arhivske, muzejske i knjižnične građe kao dijela kulturnog nasljeđa (baštine) odnosno kulturnog dobra kao svjedočanstva kulture i identiteta. Problem se razmatra u širem i užem znanstvenom kontekstu. Arhivska, muzejska i knjižnična građa postavljene u kontekst svjedočenja identiteta - jedinka, zajednica, kraj, narod i kultura - mogu potaknuti nove teorijske rasprave i ponovnu (re)konceptualizaciju arhivistike, muzeologije i knjižničarstva kao znanosti. Rasprava također ima za cilj potaknuti arhivistiku, muzeologiju i knjižničarstvo, kao znanstvene i kao praktične discipline, na otklon od jednostranosti znanstvene paradigme i od dominirajućih teorija suvremenosti, te ponuditi svestraniji pristup arhivskoj, muzejskoj i knjižničnoj građi.

Ključne riječi: *kulturno nasljeđe, kulturna baština, kulturno dobro, kultura, identitet, arhivistika, muzeologija, knjižničarstvo, arhivsko gradivo, muzejska građa, knjižnična građa*

Uvodne napomene

Svako znanstveno istraživanje i raspravljanje počinje zamjećivanjem nekog problema o kojem dosada nije bilo govora ili ne u potrebnoj mjeri. Postojanje problema traži od znanstvenika odgovore koji će najbolje moći zadovoljiti spoznajne zahtjeve. Vodeći se tom pretpostavkom, ovim radom pokušat će se razmotriti što je kulturno nasljeđe (baština) i ponuditi neki odgovori. Rasprava u radu može započeti pitanjem: „Što arhivisti, muzealci i knjižničari misle, osjećaju i podrazumijevaju, kada kažu za sebe da su čuvari i skrbnici baštine, memorije naroda, kulturnog dobra?“. Jednostavan odgovor može biti: „Njihov je predmet čuvanja i skrbi arhivska, muzejska i knjižnična građa.¹ Ta građa se čuva, osim kod različitih ustanova, institucija i pojed-

---

¹ Premda svaka disciplina, arhivistika, muzeologija i knjižničarstvo, različito naziva predmete kojima se bavi (arhivistika - gradivo, muzeologija - muzejski predmet, knjižničarstvo - građa), u cijelom radu koristi se izraz građa za sve tri discipline. Usp. Kolbas, I. *Mali pojmovnik arhivistike, bibliotekarstva i muzeologije*. U: *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture. Zbornik radova*. Zagreb, 1998. Str. 287-296.

naca koji čuvaju takvu građu (instituti, fakulteti, galerije, vjerske zajednice i dr.), prvenstveno u od države za to osnovanim specijaliziranim ustanovama: arhivima, knjižnicama i muzejima".² Ovome se malo što ima dodati. Međutim, ipak stvar s arhivskom, muzejskom i knjižničnom građom može stajati i drugačije i na nju se može gledati u kontekstu nekoliko znanstvenih paradigmi. Tako se kulturna baština ili nasljeđe, osim danas opće prihvaćene i prevladavajuće znanstvene paradigme informacijskih znanosti, može promatrati kroz paradigme historijskih i antropoloških znanosti te filozofije. Promatrajući stvari u ovom kontekstu nužno se arhivskim, muzejskim i knjižničnim stručnjacima, kao intelektualcima i znanstvenicima čija je zadaća da razmatraju stvari i pojave razotkrivajući samu njihovu bit, nameće nekoliko pitanja koja (p)ostaju otvorenima i o kojima valja promisliti: što čuvaju, kako to čuvaju i zašto to čuvaju? Za polazište razmatranja ovog problema najprije se uzimaju zakonske definicije arhivske, muzejske i knjižnične građe. Zatim se uzima zakonska definicija što je kulturno dobro, te međunarodne konvencije koje definiraju kulturnu baštinu. Na temelju tih razmatranja sam po sebi se nameće središnji problem rasprave.

Što se čuva?

Arhivisti čuvaju „nešto“ što se zove arhivska građa koja je definirana Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima.³ Definicija glasi: „*Arhivsko gradivo su zapisi ili dokumenti koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani*“. Ovdje je najvažniji onaj dio definicije arhivske građe koji označava da je to „nešto“ od trajnog značenja. Utemeljenje ove definicije je u međunarodnim arhivskim normama o ulozi arhiva i arhivske građe.⁴ Ta je definicija utvrđena u zakonu koji vrijedi za konkretnu državu. Odatle logično proizlazi da se ona odnosi na konkretnu ljudsku zajednicu koja živi na području te države. Stoga postoji legitimitet za njeno daljnje propitivanje. Razmotri li se dio definicije „...od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti...“, nema sumnje da je to najvažniji dio koji određuje što arhivska građa jest.

Kustosi, stručnjaci koji rade u muzejima, čuvaju muzejsku građu. Muzejska građa definirana je Zakonom o muzejima.⁵ Definicija glasi: „*Muzejsku građu čine civilizacijska, kulturna te prirodna dobra, kao dio nacionalne i općeljudske baštine. Muzejska građa i muzejska dokumentacija štite se kao kulturno dobro i na njih se primjenjuju propisi o zaštiti kulturnih dobara*.“ Ova definicija muzejske građe jasno govori što to ona jest - dobro i baština. Također muzejska djelatnost, osim sakupljanja i čuvanja građe, zakonom ima definiranu istraživačku zadaću i zadaću objave podataka i spoznaja putem znanstvenih obavijesnih sredstava: „*Muzejska djelatnost obuhvaća: sakupljanje, čuvanje i istraživanje civilizacijskih, kulturnih i prirodnih dobara te*

² Pitanje i odgovor na ovom su mjestu u uvodu fiktivno zamišljeni i postavljeni od strane autora.

³ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 3. NN. 105(1997).

⁴ Npr. u najnovijem međunarodnom arhivskom dokumentu, Općoj deklaraciji o arhivima, donesenom u Oslu 2010. godine jasno se iščitava bit onoga što arhivsko gradivo jest, a što u sebi sadrži i definicija hrvatskog zakona o arhivskom gradivu.

URL: http://www.ica.org/sites/default/files/ICA_Universal%20Declaration%20on%20Archives_2010_Eng.pdf (5.10.2010)

⁵ Zakon o muzejima, čl. 7. NN. 142(1998).

njihovu stručnu i znanstvenu obradu i sistematizaciju u zbirke, trajno zaštićivanje muzejske građe, muzejske dokumentacije, muzejskih lokaliteta i nalazišta, njihovo neposredno i posredno predočavanje javnosti putem stalnih i povremenih izložaba, te objavljivanje podataka i spoznaja o muzejskoj građi i muzejskoj dokumentaciji putem stručnih, znanstvenih i drugih obavijesnih sredstava.“⁶

U knjižnicama se čuva knjižnična građa definirana Zakonom o knjižnicama: „Knjižničnu građu čini svaki jezični, slikovni i zvučni dokument na lako prenosivom materijalu ili u elektronički čitljivom obliku informacijskoga, umjetničkoga, znanstvenoga ili stručnog sadržaja, proizveden u više primjeraka i namijenjen javnosti, kao i rukopisi, što sve knjižnica drži u svojem knjižničnom fondu i stavlja na raspolaganje korisnicima.“⁷ Jedna od zadaća knjižnične djelatnosti je stručna obrada, čuvanje i provođenje mjera zaštite knjižnične građe koja je kulturno dobro, primjenjujući Zakon o zaštiti kulturnih dobara,⁸ jer knjižnična građa jest *kulturno dobro*.

Sve zakonske definicije arhivske, muzejske i knjižnične građe koja je kulturno nasljeđe (baština) odnosno kulturno dobro, imaju svoje utemeljenje u međunarodnim konvencijama o kulturnom nasljeđu (baštini). Tako po UNESCO-ovoj Konvenciji o zaštiti svjetske i kulturne baštine iz 1972. godine u poglavlju I., članku 1, stoji da kulturno nasljeđe (baština) obuhvaća „...*spomenike, skupine zgrada i lokacije...*“, koji imaju univerzalnu vrijednost s povijesnog, umjetničkog i znanstvenoga gledišta.⁹ Ovo određenje u potpunosti pokriva definicija muzejske građe, a dio koji se odnosi na spomenike pojmovno se u najširem smislu odnosi i na arhivsku i knjižničnu građu kao pokretne spomenike. Zatim se haškom Konvencijom o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba¹⁰ iz 1954. godine i UNESCO-ovom Konvencijom o sredstvima zabrane i sprječavanja nedopuštenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kul-

⁶ Isto, članak 5.

⁷ Zakon o knjižnicama, čl. 7. NN. 105(1997).

⁸ Isto, čl. 6 i 45.

⁹ Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, poglavlje I. članak 1:

„... *spomenici: djela arhitekture, monumentalna kiparska ili slikarska djela, elementi ili strukture arheološkog karaktera, natpisi, većina i grupe elemenata koje imaju posebnu univerzalnu vrijednost s povijesnog, umjetničkog ili znanstvenog gledišta;*

grupna zdanja: grupe izoliranih ili povezanih građevina, koje po svojoj arhitekturi, jedinstvu i uklopljenosti u krajobraz predstavljaju izuzetnu univerzalnu vrijednost s povijesne, umjetničke ili znanstvene točke gledišta; znamenita mjesta: djela ljudskih ruku ili kombinirana djela ljudskih ruku i prirode, kao i područja, uključujući tu arheološka nalazišta koja su od izuzetnog univerzalnog značaja s povijesne, estetske i etnološke ili antropološke točke gledišta.“

Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (Pariz, 23. studenoga 1972). NN. Međunarodni ugovori. 12(1993). Tkđ. *Službeni list SFRJ*. Međunarodni ugovori. 56(1974).

¹⁰ Haška Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, poglavlje I., članak 1, kulturno dobro se definira kao:

„- *pokretno i nepokretno nasljeđe (baština) od velikog značaja za kulturnu baštinu svakog naroda, kao što su spomenici arhitekture, umjetnosti ili povijesti, bilo vjerski ili svjetovni;*

- *arheološka nalazišta;*

- *skupine građevina koje su, kao cjelina, od povijesnog ili umjetničkog interesa;*

- *umjetnička djela;*

- *rukopisi, knjige i drugi predmeti od umjetničkog, povijesnog ili arheološkog interesa;*

- *kao i znanstvene zbirke i važne zbirke knjiga ili arhivi ili obnovljeno nasljeđe (baština) gore definirano.“*

URL: <http://www.icomos.org/hague/> (5.10.2010)

turnih dobara¹¹ iz 1970. godine, navodi što su kulturna dobra, pa između ostalog stoji da su to arhivska, muzejska i knjižnična građa. Gotovo na identičan način te međunarodne odredbe o kulturnim dobrima preuzima i nacionalni zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara,¹² koji definira što kulturna dobra jesu, da se ona dijele na pokretna, nepokretna i nematerijalna, te koje su to javne ustanove za zaštitu i čuvanje kulturnih dobara.¹³

U radu se pojavljuju dva pojma, *kulturno nasljeđe (baština)* i *kulturno dobro* i mada imaju vrlo slično značenje za predmet koji određuju ti pojmovi, nisu u potpunosti isti. Razlika između kulturnog nasljeđa (baštine) i kulturnog dobra jest ta, što je „nasljeđe“ u svojoj biti pojam koji se odnosi na javno i na društvenu zajednicu te po definiciji spada u područje javnog interesa i pridonosi općem dobru.¹⁴ To znači da pojam kulturnog nasljeđa ima najšire moguće i sveobuhvatno značenje. Kulturno „dobro“ je poseban oblik imovine koji obogaćuje identitet, razumijevanje i poštovanje kulture koja je proizvela određeno dobro.¹⁵ Tako se kulturno „dobro“ može tumačiti u nekoliko pravaca značenja, a najčešće tumačenje se odnosi na objekt ili grupu objekata temeljeći značenje na jedinstvenoj arheološkoj, znanstvenoj ili povijesnoj važnosti. Važnost objekata (u najširem smislu: zgrade, slike, spisi) kao izvora informacija, njihova estetska kvaliteta i starost također su čimbenici u određivanju definicije kul-

¹¹ Konvencija o mjerama zabrane i sprječavanja nedopuštenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara, članak 1, u stavcima od a) do k) navodi što su kulturna dobra. Od tih stavaka navode se samo oni što se izričito odnose na arhivsku, muzejsku i knjižničnu građu:

„b) dobra koja se odnose na povijest, uključujući povijest znanosti i tehnike, vojnu i socijalnu povijest, kao i život državnika, mislilaca, znanstvenika i umjetnika nacionalnog značaja i na značajne nacionalne događaje;

c) arheološki nalazi (redovni i ilegalni) i arheološka otkrića;

d) dijelovi rastavljenih umjetničkih ili povijesnih spomenika i arheoloških nalazišta;

e) stari vrijedni predmeti, stariji od sto godina, kao natpisi, kovani novac i pečati;

f) etnološki materijal;

h) rijetki rukopisi i inkunabule, stare knjige, dokumenti i publikacije od posebnog interesa (povijesne, umjetničke, znanstvene, književne, itd.) pojedinačno ili u zbirkama;

j) arhivi, uključujući zvučne, fotografske i kinematografske arhive“.

Konvencija o mjerama zabrane i sprječavanja nedopuštenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara (Pariz, 14. studenoga 1970). NN. Međunarodni ugovori. 12(1993). . Tkd. *Službeni list SFRJ*. Međunarodni ugovori. 50(1973).

¹² Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. NN 69(1999). U članku 2 definira se što su kulturna dobra:

„- pokretne i nepokretne stvari od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja,

- arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolici i njihovi dijelovi koji svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru, a imaju umjetničku, povijesnu i antropološku vrijednost,

- nematerijalni oblici i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti kao i dokumentacija i bibliografska baština i

- zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i dokumentacija o njima.“

¹³ Isto, čl. 7, 8, 9 i 97.

¹⁴ Mason, R. Conference Reports : Economics and Heritage Conservation: Concepts, Values, and Agendas for Research, Getty Conservation Institute. *International Journal of Cultural Property* (Los Angeles). 8(1999), str. 550-561.

¹⁵ Gerstenblith, P. Identity and Cultural Property : The Protection of Cultural property in the United States. *University Law Review (Boston)*. 73(1995), str. 559-579.

turnog „dobra“.¹⁶ Kulturno dobro pak u užem smislu pojmovno određuje materijalne i nematerijalne oblike imovine.

Međudnos baštine, kulture i identiteta

Daljnja će se rasprava temeljiti na međudnosu baštine, kulture i identiteta. Taj međudnos utemeljen je na biti arhivske, muzejske i knjižnične građe definirane zakonima i međunarodnim konvencijama o kulturnom nasljeđu i kulturnim dobrima.¹⁷ Poznato je da državne, zakonom zaštićene ustanove - arhive, muzeje i knjižnice, u pravilu osnivaju pripadnici dominantnih skupina društva odnosno oni dijelovi društva koji imaju ili „drže moć“, dok su ostali dijelovi društva „bez moći“ isključeni od mogućnosti utjecaja na njihovo osnivanje. No, pojedinci, obitelji, grupe, udruge, također stvaraju kulturno nasljeđe, koje ipak katkada završi u legitimnim državnim ustanovama. Što će završiti u tim ustanovama ovisi prije svega o legitimnim predstavnicima njihova osnivača, to jest o profesionalnim stručnim djelatnicima tih ustanova. U trenutku odabira što će biti nasljeđe, oni se pritom uglavnom vode trenutno prevladavajućom stručno-znanstvenom paradigmatom, a koja je opet uvjetovana višom, u smislu moći prevladavajućom političko-ideološkom paradigmatom vremena i dominantne društvene skupine. Zbog toga će se za nasljeđe gotovo neizbježno odabirati ono što je u danom vremenu poželjno odnosno opravdano ili legitimno, prema zahtjevima ovih paradigmi. Unatoč proklamiranim postavkama demokratskih društava o mogućoj uključenosti svih u sve, uključenost pojedinaca i grupa izvan sustava moći u tvorbi nasljeđa i dalje izostaje.

Može se reći da je arhivska, muzejska i knjižnična građa nešto kroz što neka ljudska zajednica (ili pojedinac) propituje sebe, zatim propituje svoje podrijetlo, tko je i odakle je, te propitivanjem potvrđuje i održava sebe kao svjesni subjekt koji jest i supostoji uz druge pojedince ili ljudske zajednice.¹⁸ Zapravo se može reći da arhivska, muzejska i knjižnična građa imaju vječnu i neprolaznu vrijednost za ljudsku zajednicu koja ih zbog toga čuva. Isto tako se može utvrditi da je arhivska, muzejska i knjižnična građa čuvana u arhivima, muzejima i knjižnicama potrebna za svakovrsna znanstvena istraživanja na opću dobrobit svih građana neke države i čovječanstva uopće. Zatim je ta građa potrebna za otkrivanje podrijetla i povijesnog razvitka nekog naroda (etnije), nacije ili etničke skupine koja živi na području države gdje konkretne ustanove za čuvanje građe postoje, te za kulturološko vrednovanje i otkrivanje, utvrđivanje i potvrđivanje svakovrsnih identiteta pojedinaca i ljudskih zajednica. Prema zakonima

---

¹⁶ Roussin, L. A. Cultural Heritage and Identity. *Cardozo Journal of International and Comparative Law*. 11(2003), str. 707-710.

¹⁷ Mogući su prigovori da se radi o svojevrsnoj redukciji pojma arhivske, muzejske i knjižnične građe, jer se ona promatra u odabranom i zadanom znanstvenom kontekstu, isključujući pritom druge važne i legitime znanstvene paradigme. Treba naglasiti da je to zbog toga, što ovaj rad razmatra arhivsku, muzejsku i knjižničnu građu kao kulturnu baštinu (nasljeđe) u horizontu drugih znanstvenih paradigmi, s namjerom da pridonese holističkom sagledavanju problema, te upravo time nastoji ukazati na potrebu izbjegavanja svakovrsnog znanstvenog redukcionizma (op. a.).

¹⁸ Ovo se propitivanje u znanstvenoj praksi odvija kroz nekoliko ustaljenih i potvrđenih epistemoloških paradigmi ili znanstvenih pristupa: filozofski pristup, znanstveno-empirijski pristup i historijsko-kulturološki pristup. Također, ljudska bića, osim kroz epistemološko-znanstveni pristup, propituju sebe i svijet kroz paradigme mitsko-religijskog vjerovanja i umjetničko-stvaralačkog izražavanja (op. a.).

i međunarodnim konvencijama jasno je da su ovo najvažniji kriteriji zbog kojih arhivska, muzejska i knjižnična građa kroz arhivsku, muzejsku i knjižničnu javnu djelatnost imaju zakonom zajamčenu zaštitu države. Naravno, to podrazumijeva da se spomenuti kriteriji čuvanja arhivske, muzejske i knjižnične građe, osim što se odnose na sve razine društva od najniže do najviše (pojedinaac, obitelj, selo, grad, regija, zemlja), odnose i na opću svjetsku vrijednost koju arhivska, muzejska i knjižnična građa imaju kao *kulturno dobro* ili *kulturno nasljeđe (baština)*. Svjetska vrijednost kulturnih dobara ili kulturnog nasljeđa za čovječanstvo, osim znanstvenog vrednovanja i umjetničkog divljenja objektivnoj vrijednosti, ima prije svega najvišu vrijednost u njihovoj skrivenosti i zamršenosti kroz odgovore na temeljna humanistička pitanja (podrijetlo ljudske vrste, kulture, identiteta).

Odatle bi slijedilo da je zapravo pitanje *identiteta* temeljni problem znanstvenog razmatranja arhivske, muzejske i knjižnične građe, kao predmeta i razmatranja arhivistike, muzeologije i knjižničarstva kao znanosti kojima je ta građa predmet bavljenja. Radi toga je u daljnjem razmatranju potrebno pobliže pojasniti značenje pojma identiteta i elemenata koji ga tvore. Pojam identitet dolazi od srednjovjekovnog lat. *identitas*, 'istovjetnost' ili arhaičnije u starijim hrvatskim rječnicima 'jednakobitje' (< *idem*, 'isto'). Prema tome, „načelo identiteta“ podrazumijeva da su sve pojave u prirodi, društvu i mišljenju jednake (istobitne), iako prolaze mijene u povijesnom razvitku. U psihologiji identitet pojedinca njegova je prepoznatljivost kao izraz osebujna spoja značajki i kakvoće koji ga određuju i zadržavaju njegovu istovjetnost, unatoč svim mogućim vremenskim mijenama u njegovu izgledu tijela, psihičkoj osobnosti, umnim sposobnostima, sjećanjima itd. Takav se identitet mora stvoriti u procesu 'identifikacije', što dolazi od lat. *identificare*, 'poistovjetiti', (*identitas* + *facere*, 'činiti'). U društvenim i humanističkim znanostima taj izraz određen je kao proces koji se odvija unutar društvene zajednice ili skupine, pa će „društveni identitet“ biti istovjetnost, jednakobitje s vrijednostima zajednice, što se u zbilji iskazuje kao tzv. pripadnost ili svijest o pripadanju. U psihoanalizi identitet je određen kao poistovjećivanje s obilježjima drugih pojedinaca te preuzimanje njihovih obilježja da bi se izgradila vlastita prepoznatljiva osobnost.¹⁹ To znači da postoji mnoštvo identiteta, kako kod pojedinaca, tako i kod zajednica ili skupina (ime, prezime, obitelj, grad, regija, država...). Očito je da identiteti nastaju u gibanju pojedinaca, zajednica ili skupina istodobno s povijesnim protekom vremena. U praksi identitet pojedinca ili zajednice izgrađuju svakovrsni sadržaji, koje pojedinci primaju kroz osjetila bez vanjske prisile (nesvjesno primaju sadržaje iz kulture u najširem smislu) i vanjskom prisilom (svjesno odgojem i obrazovanjem usvajaju sadržaje iz kulture u kojoj žive).

Ovdje se dolazi do pojma *kultura* koji je također potrebno pobliže objasniti. Riječ „kultura“ jedna je od riječi s najviše značenja u hrvatskom jeziku. Dolazi iz lat. *cultura*, 'obrađivanje, težnje, gospodarstvo', a u proširenom značenju 'obrazovanje, naobrazba, školovanje'. Korištenje ima u lat. *cultus*, 'obrađen, zasađen', što opet dolazi od lat. *colere*, 'živjeti, naseljavati, obrađivati, brinuti se, štovati'.²⁰ Od toga je nastalo mnoštvo pojmova u današnjoj jezičnoj uporabi. Npr. obrađivanje tla - kultiviranje,

¹⁹ Heršak, E. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb : Školska knjiga, 1998. Str. 79-80; Belostenec, I. *Gazophylacium*. Pretisak. Zagreb : Liber i Mladost, 1972. Str. 644.

²⁰ Heršak, n. dj., str. 124; *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb : Novi liber, 2003. Str. 642-643.

poštovanje nekoga uz obred - kult.²¹ Nas ovdje zanima najprikladnije značenje riječi kultura. Kultura je temeljni istraživački problem u kulturnoj antropologiji odnosno etnologiji, a odatle i u drugim društvenim, humanističkim znanostima. Kultura se u antropološkom smislu dijeli na materijalnu, društvenu i duhovnu. Najraniju definiciju kulture dao je britanski antropolog Edward B. Taylor 1871. godine: „...kultura je ona složena cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, pravo, običaj i druge sposobnosti i navike koje čovjek stječe kao pripadnik društva“.²² Iako se odnosi na neopipljiva obilježja, pod kulturom se kod antropologa počinju podrazumijevati i sami materijalni predmeti koji su njezin izraz. Riječ je o *materijalnoj kulturi* koju tvori ukupnost predmeta vezanih za prošlost i sadašnjost naroda (zgrade, umjetnička djela, svakodnevni predmeti, zapisi). Tako američki antropolog Alfred L. Kroeber smatra da materijalna kultura prenosi kulturne obrasce temeljene na naslijeđenim (tradicionalnim) vrednotama i idejama, osebujnim za određenu ljudsku zajednicu odnosno, ona prenosi društveno nasljeđe s pokoljenja na pokoljenje.²³ Zapravo, kulturni obrazac je oblikovana ili formirana materija odnosno prelazak materijalizirane tvari u formu pod utjecajem ljudskog djelovanja. Tvar (materija) i oblik tvari (forma) u konkretnoj materijaliziranoj stvari (predmetu) su nerazdvojivi. Dakle, preko etimološkog objašnjenja pojma kultura i antropološke definicije kulture dade se zaključiti da je arhivska, muzejska i knjižnična građa dio materijalne kulture neke ljudske zajednice. Očigledno je da su arhivska, muzejska i knjižnična građa zapravo nasljeđe prijašnjih generacija, materijalni ostatak koji posvjedočuje njihovo svekoliko djelovanje tijekom proteklog vremena, na kojem oni danas žive svoj identitet i bez čega ne bi bili oni, ovi sada. Tako bi stvar s arhivskom, muzejskom i knjižničnom građom trebala stajati.

Riječ *nasljeđe* je imenica koja dolazi od glagola *slijediti* što ima korijen od praslavenskog *slēdīti što dolazi od ie. **sleidh-* u značenju 'klizav'. U značenju 'klizav, gladak' dolaze oblici u drugim indoeuropskim jezicima. U hrvatskom značenje riječi *slijed* je 'ono što izlazi jedno iz drugoga vremenski, ono što uzastopno nastaje'.²⁴ *Nasljeđe* je dakle ono što je *nasljedivo*, što ima *slijed*, ono temelji slijed na onom što bez prekida dolazi ili je došlo do nas sada odnosno semantički odgovara onom što je „klizilo kroz vrijeme“ do nas. Za nasljeđe je u uporabi i arhaična riječ koja se i danas još uvijek često upotrebljava - *baština*. Riječ *baština* posuđenica je iz crkvenoslavenskog jezika, *bašta*, 'otac', a dolazi od praslavenskog korijena *batjina, 'očevina'. Nema nikakve veze s turcizmom *bašča* i govornim oblikom te riječi u Srbiji *bašta*, u značenju 'vrt'. To je turcizam perzijskog podrijetla iz oblasti vrtlarstva. Naziv *baština* se susreće od 14. do 16. stoljeća u crkvenoslavenskim tekstovima odakle se proširio u hrvatskim krajevima kao pravni izraz. Tako u kajkavskom imamo oblik *baščina* kao prijevod za lat. *Haereditas*, što odgovara lat. *heredium*, u značenju 'nasljedstvo'. U starijim latinsko-hrvatskim rječnicima za lat. *haereditas*, nalazimo izraze 'vekovčina, dedina, dedinstvo'. Baština je najprije označavala pokretnu i nepokretnu imovinu naslijeđenu

²¹ Usp. Eagleton, T. *Ideja kulture*. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2002. Str. 7-9.

²² Tylor, E. *Primitive culture*. New York : Harper and Row, Publishers, 1958. Str. 1.

²³ Usp. Kroeber, A. *Anthropology. Race, Language, Culture, Psychology, Prehistory*. New York : Harcourt, Brace and World, 1948. Str. 131; Kroeber, A. Introduction. *The Nature of Culture* (Chicago). (1952), str. 4-5.

²⁴ Gluhak, A. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb : August Cesarec, 1993. Str. 561; Hrvatski enciklopedijski rječnik. Str. 1203-1204; Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga I, II, III i IV. Zagreb : JAZU, 1971-1974. Str. 284.

po muškoj lozi srodstva, koju držitelj mora ostaviti onakvu kakvu je primio ili unaprijeđenu i ne smije ju prodavati.²⁵ U suvremenom je jeziku izraz „baština“ poprimio opće značenje „nasljeđe“, kao ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara, pogotovu kada se govori o nasljeđu etnija i drugih narodnosnih skupina.²⁶ Iako etimološki različitog podrijetla, naslijeđe i očevina jasno se semantički mogu dovesti u vezu. Prema tome, kada se govori o arhivskoj, muzejskoj i knjižničnoj građi govori se o materijalnoj kulturi kao nasljeđu ili baštini. No ne govori se o bilo kakvom nasljeđu ili baštini, već je to „naslijeđena (materijalna) kultura“, tako da se sada govori o *kulturnom nasljeđu* ili *kulturnoj baštini*.

U radu je spomenuta i riječ *dobro* u izrazu *kulturno dobro*. To je sveslavenska riječ koja dolazi od praslavenskog korijena *doba, a ovo opet dolazi iz ie. **dhabr-*, u značenju 'što pristaje u prostoru i vremenu'. Kasnije se riječ *dobro* semantički razvija prema apstraktnom i moralnom.²⁷ Od mnogih značenja riječi *dobro* koja se nalaze u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika, najbolje odgovaraju značenja 'posjed, kulturno i materijalno blago, dobrobit, vrhovna etička vrijednost', od kojih prva tri jasno upućuju na semantičku vezu s riječima *baština* i *nasljeđe*.²⁸ Dakle, ako u crkvenoslavenskom *bašta* znači 'otac', odatle *baština* odgovara riječi 'očevina, djedovina'.²⁹ To što se *naslijedilo* od otaca i djedova, je *dobro* koje je u prošlosti moralo biti od izuzetne važnosti, nešto dragocjeno što je odgovaralo i pristajalo njihovu vremenu. Inače ne bi bilo *dobro* i ne bi se čuvalo i sačuvalo do danas. No, kako je prethodno pokazano, vidimo da to nije bilo kakva *baština* ili *nasljeđe*, već je ona *kulturna baština* (*nasljeđe*). Značenje riječi kultura i njene važnije izvedenice također su prije objašnjene.

Treba napomenuti da se tvorba *kulturna baština* (*nasljeđe*) može razmatrati i kao konstrukt dominantnih društvenih skupina odnosno istih onih koje su osnivači ustanova za skrb o *kulturnoj baštini* (*nasljeđu*). Činjenica je da ove skupine proglašavaju „nešto“ *kulturnom baštinom* (*nasljeđem*) u nekom povijesnom trenutku jer im to „nešto“ tada omogućuje, utemeljuje i učvršćuje posebnost u odnosu na druge dominantne društvene skupine koje im u prvenstvu moći konkuriraju. S obzirom na prevladavajuću političko-ideološku paradigmu nekog vremena, mijenja se i značaj nasljeđa za neko društvo. Dakle, nasljeđe je promjenjiva tvorba. Ova tvorba i promjena značenja te tvorbe je nešto što dolazi „odozgo“ od dominantnih društvenih skupina.

Stoga se na temelju svega navedenog može pokušati objasniti što je kulturna baština. *Kulturna baština* (*nasljeđe*) je u materijaliziranoj stvari zabilježen oblik svekolikog djelovanja ljudskog duha odnosno odraz duha u materijaliziranoj stvari, očuvan u proteku vremena, odraz onog duhovno bitnog i istinskog za čovjeka kroz koje se on pita tko je, odakle je i kamo ide, i zbog toga je taj odraz od trajne vrijednosti za čovjeka. Čovjek zato nastoji održati oblik u materijaliziranoj stvari i zaštititi ga od pro-

²⁵ Valja primijetiti da se gotovo isto iščitava za arhivsko gradivo iz suvremenog arhivskog zakonodavstva gdje se arhivsku ustanovu može usporediti s „držiteljom“ koji imovinu - arhivsko gradivo, čuva onako kako ju je „primio“ - princip provenijencije, te ju „unapređuje“ - sređuje, štiti, restaurira itd. Vidi Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. NN. 105(1997).

²⁶ Heršak, n. dj., str. 19; Gluhak, n. dj., str. 126; Belostenec, n. dj., str. 621; Skok, n. dj., str. 118-120.

²⁷ Gluhak, n. dj., str. 202; Skok, n. dj., str. 420-421.

²⁸ Hrvatski enciklopedijski rječnik. Str. 256-257.

²⁹ Npr. izraz „...stare slave djedovino...“ u hrvatskoj himni (op. a.).

padanja u svrhu stalnog nadahnuća spoznavanja istine o sebi. Ili drugim riječima, to je obrađena, oživljena i kultivirana materijalizirana stvar; obrađena, oživljena i kultivirana stvaralačkim duhom pojedinca, neke ljudske skupine, nekog naroda; u povijesnom slijedu vremena naslijeđena i sakupljena do sadašnjeg trenutka, koja živim baštinicima jest stalan odgovor o njima prošlima, njima živima i njima budućima. Nasljeđuje se kulturna baština koja jest „zamrznuta“ ili „zaleđena“ forma u materijaliziranoj stvarnosti u nekom vremenu. Ta je forma *odslika* koju su stvarali i utiskivali očevi („bašte“) u materijaliziranu stvarnost ili predmet. Materijalizirana stvarnost ili predmet koji je kulturna baština, zapravo je *živa odslika* stvarnosti prošloga, te se kao *odslikano-živo-prošlo* nasljeđuje. Da je mrtvo, ne bi bilo nasljedno, jer ga nema. To postojanje *odslikano-živo-prošlog* na zoran način pokazuje sljedeća rečenica: „*Kad Krleža pjeva o starinskom ormaru koji prati propast plemićke obitelji i na kraju s grozom čeka krvničku sjekiru, taj pjesnik ne pati od logičkog defekta nego doživljava ormar kao živo biće ili, drukčije rečeno, poistovjećuje se s jednim predmetom kućanstva...*“³⁰ što samo podupire tvrdnju o izravnom živom međudodnosu identiteta (poistovjećivanje) i kulturne baštine (predmet). Odatle se pokazuje da je kulturna baština ono što je živo. Nasljeđuje se ono što je bilo živo i djelatno u prošlosti, te je živjelo i djelovalo do suvremenosti. Naslijeđena je materijalizirana stvarnost (predmet) koja je prema tome živa i djelatna. Ona mora i treba biti živa i djelatna, jer se samo *živo(t)* održava i vrijedno je čuvanja. Ona kroz svoju životnost i djelatnost tijekom vremena zadržava i održava svoju svrhu, nastalu prvotnom formom (oblikom) *odslikanom* u materijaliziranoj stvarnosti ili predmetu. Svako drugo promišljanje kulturne baštine (nasljeđa) izvan ovog horizonta ipak je sekundarno.

Dokaz valjanosti prethodne definicije kulturne baštine može potkrijepiti sljedeći primjer. Usporedimo ponudenu definiciju s definicijom muzeologije kao informacijske znanosti: „*Predmet baštine je realni predmet koji svojim materijalom i oblikom dokumentira realnost u kojoj je nastao, u kojoj je živio i s kojom je ušao u sadašnjost. Predmeti baštine imaju bogate slojeve značenja kojima komuniciraju poruke prošlosti u sadašnjost i čuvaju ih za budućnost.*“³¹ Premda naoko slična prethodno ponuđenim definicijama, ona baštinu promatra kao predmet, kao nešto neživo i odnosi se prema baštini semiotički, promatra baštinu kao znak. Točno je da baština prenosi poruke prošlosti, ali budući da ova definicija ostaje na značenju koje komunicira poruke prošlosti, na baštinu se gleda kao na informaciju. Takvo je gledanje na baštinu s motrišta informacijskih znanosti. Međutim, ostaje nedorečenim temeljni smisao baštine, što je njena bit? Da bi se na to pitanje pokušalo odgovoriti, potrebno je najprije razmotriti etimologiju riječi *informacija*. Riječ *informacija* dolazi iz latinskog jezika u kojem ima više značenja, lat. *informatio* 'predodžba, pojam', lat. *in-formis* 'bez oblika, grd, ružan', lat. *in-formo* 'oblik dati, praviti, graditi, obrazovati',³² a vjerojatno je srodno etimološki i s grč. *formedon* 'unakrst, hrpimice, zapravo na način

³⁰ Supek, I. *Filozofija humanizma spram drugih filozofija i ideologija : Jedan osobni iskaz*. Sv. 70. Zagreb : HAZU, 1997. Str. 41.

³¹ Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 1993. Str. 120.

³² Divković, M. *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb : Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zem. Vlade, 1900. Str. 527. Latinskim oblicima odgovaraju grčke riječi *morfe* i *morfo* 'oblik, lik, vanjština koje stvari, obliče, kakvoća' koje su najbliže značenjem, vidi Senc, S. *Grčko-hrvatski rječnik za škole po Bensler-Kaegijevu Grčko-hrvatskom Rječniku*. Zagreb : Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zem. Vlade, 1910. Str. 620.

pletena pokrivala: uzduž i poprijeko', te s grč. *formos* 'pletena košara, mjera žita, rogožina'.³³ Očigledno je da među latinskim i grčkim oblicima postoji semantička srodnost.³⁴ Na temelju izvornog značenja može se primijetiti da je informacija tek puki pojam ili predodžba o nečemu što ima oblik nastao izgradnjom u materijaliziranoj stvari. Pojmovi, predodžbe, oblici, nositelji su značenja, oni su informacije. Samim time i kulturna baština se promatra kao uređen skup informacija ili skup značenja. No znanje što kulturna baština uistinu jest, ostaje neodgovoreno. Osim ako se na znanje gleda kao na poznavanje metoda uređenja skupa informacija o kulturnoj baštini. Međutim, onda to nije znanje o kulturnoj baštini nego znanje o uređenju skupa informacija. Prema tome, informacija još nije znanje, a znanje je ono za čim svaka znanost traga.³⁵ To je potraga za znanjem o biti istraživanog predmeta (kulturna baština), a ne njegovu značenju, što daje zaključiti da u definiciji kulturne baštine informacijskih znanosti izostaje odgovor o tome što je njena bit. Odatle logično slijedi da bi zadaća arhivistike, muzeologije i knjižničarstva kao znanstvenih disciplina, a one to jesu u sklopu informacijskih znanosti, ipak trebala biti otvorenost drugim znanstvenim pogledima i usmjerenjima. Ne bi li njihov interes znanstvenog istraživanja trebao biti usmjeren mnogo šire od znanstveno prevladavajućeg i općenito važećeg horizonta nego je to danas?

Primjer arhivistike

Taj se problem u određenju informacijskih znanosti najbolje može vidjeti na primjeru arhivistike. Dvostruka usmjerenost arhivskih ustanova, prema povijesnoj znanosti i upravi, postavljena je kao temelj arhivskih ustanova još u vremenu uspostavljanja arhivske mreže Hrvatske daleke 1958. godine. Međutim, tada je jasno bila naglašena ravnoteža između arhivskih ustanova okrenutih upravi odnosno arhivistike u užem smislu te riječi (nadzori, izlučivanja, preuzimanja, sređivanje, korištenje gradiva) i znanstvene djelatnosti arhivista usko vezane uz povijesna istraživanja.³⁶ Veza između stručnjaka arhivista i znanstvenika povjesničara potrajala je negdje do početka 70-ih godina prošloga stoljeća, do kada se u stručnim arhivskim časopisima još mogu naći članci historiografske naravi, a od kraja 70-ih više ih ne nalazimo. Časopisi postaju isključivo stručni arhivistički, a arhivistika od pomoćne povijesne znanosti postaje postupno dijelom informacijskih znanosti, arhivist-povjesničar ustupa mjesto arhivistu-informacijskom stručnjaku. Glavni, ali ne i jedini razlog tome, je pojava informatike i nastajanja arhivske građe kao elektroničkih zapisa, te kibernetike kao znanosti o procesima upravljanja informacijama. Odatle arhivi kao ustanove i arhivisti kao stručnjaci postaju oni koji upravljaju informacijama i služe kao javni servisi korisnicima tih informacija. Svakako da arhivistika mora pratiti tehnološke promjene koje mijenjaju društvo i sastavne jedinice toga društva, jer arhivska građa dolazi do

---

³³ Senc, n. dj., str. 988.

³⁴ Ono što je 'ispleteno uzduž i poprijeko, unakrst' zapravo je 'u-oblik' odnosno 'u-formu' (lat. *in-formo*) obrazovano (op. a.).

³⁵ Usp. Despot, B. „O razmimoilaženju čovjeka naspram samoga sebe i Drugih!“ (Razgovor s Brankom Despotom). *Spectrum, časopis studenata Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu* (Zagreb). 3-4(2008), str. 195.

³⁶ Nemeth, K. O nekim pitanjima organizacije arhivske službe u NR Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 1(1958), str. 397-399.

arhivista kao materijalizirani odraz života i djelatnosti prošloga zabilježen u različitim materijalnim oblicima.

Pitanjem kulturne baštine, osim onih koji ju čuvaju, bave se i pojedini znanstvenici iz drugih znanstvenih disciplina. Dapače, oni imaju zakonski, znanstveni i etički legitimitet za takva istraživanja, jer svaki znanstvenik i svaka znanstvena disciplina slobodni su u izboru područja i predmeta istraživanja. U tome nema ničeg spornog. Gledano s motrišta znanstvenog legitimiteta i znanstvene etike, ako nešto nije istraženo, a uočava se kao znanstveni problem koji do sada nije riješen ili koji treba pokušati razriješiti, niti jednog znanstvenika i niti jednu znanstvenu disciplinu ništa ne sprečava da to istražuju iako postoje znanstvene discipline čiji je to temeljni predmet i područje bavljenja. Time je potpuno opravdan njihov ulazak na područje istraživanja kulturne baštine. Ipak ovdje se nastoji pokazati i naglasiti problem znanstvenog legitimiteta tumača kulturne baštine (arhivist, kustos, knjižničar ili netko drugi?), ne zato što se „drugi“ ne bi trebali baviti ovom problematikom, nego naglašavanjem činjenice nebavljenja tom problematikom njenih zakonski legitimnih čuvara. Tako kada se pročita naslov znanstveno-stručnog rada „Arhivsko komuniciranje baštine - između kulturne biografije i politike pamćenja“ i kada se u prvi tren pomisli da se arhivska struka počela baviti problemom biti baštine, ostane se u ne malom čudu da su rad napisali etnolozi, a ne arhivisti.³⁷ Rad je to sa stajališta arhivske struke ili arhivističke znanosti napisan vrlo korektno i predstavlja jedan od poželjnijih smjerova prema kojima bi arhivistika trebala ići ili im se vratiti, jer se u njemu promišlja i raspravlja o biti problema arhivske građe odnosno kulturne baštine te bavi bitnim pitanjem arhivistike. Čak štoviše, polazi se od terminologije informacijskih znanosti npr. „arhivsko komuniciranje baštine“, bavi se pitanjem stvaranja arhiva (ne kao ustanove već mjesta sakupljanja arhivskih fondova i zbirki), problemom vrednovanja, svrhom arhiva, stvaranjem znanja na temelju arhivske građe, društvenog pamćenja itd. Ono nad čim se arhivisti „informacijski stručnjaci“ trebaju i moraju zamisliti, je propitivanje uloge arhivske ustanove i „arhivista čuvara“ u ovom radu od strane etnologa. Unatoč danas sveprisutnoj multidisciplinarnosti u znanosti, nije li svjesno ili nesvjesno izbjegavanje bavljenja kulturnom baštinom stručnjaka informacijskih znanosti, u ovom slučaju arhivista, njihovo svjesno (nesvjesno) samodovođenje u inferioran položaj u odnosu na druge znanosti na način da joj one propituju, postavljaju i određuju bit? Te „druge“ znanosti opravdano si uzimaju za pravo da tumače kulturnu baštinu, njenu ulogu u proizvodnji znanja i proizvodnji društvenog pamćenja.³⁸ Između ostalih to radi i etnologija, jer njena je posebnost da nije samo jedna od humanističkih znanosti među mnogim drugima, već ona prelazi cijelim područjem humanističkih znanosti, svugdje širi svoje koncepte, predlaže svoje metode razotkrivanja nepoznatog i nudi svoja tumačenja. Polazeći od sveobuhvatnosti i širine etnologije kojom ona zahvaća pojavnost, niti jedna humanistička i društvena znanost ne može biti „sigurna“ od njenog pogleda, jer u mnogočemu ovisi o njenim otkrićima.³⁹ Nadalje,

³⁷ Potkonjak, S., Đaković, B., Šešerko, R. *Arhivsko komuniciranje baštine - između kulturne biografije i politike pamćenja*. U: *Jedna granica - dvije etnologije? Ena meja - dve etnologiji? Zbornik radova 10. Hrvatsko-slovenskih etnoloških paralela*. Zagreb, 2009. Str. 103-112.

³⁸ Potkonjak, S., Đaković, B., Šešerko, R., n. dj., str. 106-107.

³⁹ Foucault, M. *Riječi i stvari: arheologija humanističkih znanosti*. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 404-405.

Podsjetimo da ono što je nekada bilo neodvojivo od arhivistike, danas prelazi ili je prešlo u područje historiografije kao pomoćne povijesne znanosti (npr. paleografija, diplomatika, sfragistika, numizmatika). Povijesni stručnjaci te discipline proučavaju i imaju znanje o tome dok su u arhivima takvi stručnjaci nestali ili su prava rijetkost. Kako vidimo, sada je na područje arhivista, arhiva i arhivistike došla i etnologija, jer problem povlačenja znanosti od sebe same i odustajanja od same svoje biti, po prirodi stvari vodi prema tome da na njeno mjesto dolazi druga znanost: „*Ako ispustite bilo koju znanost iz kruga znanja, ne možete joj čuvati mjesto; ta znanost je zaboravljena; druge znanosti se približavaju, drugim riječima, one šire svoje vlastite granice i mijesaju se tamo gdje nemaju pravo.*“⁴⁰

No, otvorenim ostaje problem tko je pozvan na tumačenje i istraživanje arhivske građe to jest kulturnog nasljeđa (baštine)? Zatim, tko može poznavati baštinu, očevinu, djedovinu, bolje od samog posjednika? Nije li logično da onaj koji je najbolje poznaje može ju i najbolje tumačiti? Nadalje, pitanje je i etičko. Treba li i smije li posjednik baštine (u ovom slučaju arhivist) dopustiti ili prepustiti isključivo drugima njeno tumačenje i istraživanje, prije svega povjesničarima, ali i drugim znanstvenicima (etnologima, antropologima)?

Samoodređenje čovjeka i ono što je za čovjeka dobro podloga je svake etike, to je zapravo njegov izbor između dobra i zla.⁴¹ No, novovjeka znanost načelno je vrijednosno neutralna prema dobru i zlu, pa znanstvena etika nije moguća. Tako je pitanje da li je dobro da se posjednik baštine bavi istraživanjem istine o kulturnoj baštini, a dobro jest isto što i istina, zapravo pitanje njegovog slobodnog izbora između dobra (istine) i zla (laži).⁴² Logična je, dakle, s etičkog motrišta nužnost istraživanja kulturne baštine od strane njenog posjednika i čuvara, jer zapreke niti u moralnoj niti u legalnoj sferi nema.

Razmatranjem ovog problema pokazalo se da je povlačenje i odustajanje od te potrage zapravo odustajanje arhivista znanstvenika od biti kulturne baštine, odustajanje od onog što ona jest. Jer svaka znanost ima poslanje da kroz spoznajni proces dođe do znanja (grč. *episteme*), a to znanje jest istina. Istina (grč. *aletheia*, lat. *veritas*), kao ono neskriveno, otkriveno, nezaboravljeno, jest poklapanje mišljenja (kulturne baštine) s bitkom predmeta o kojem se misli.⁴³ Drugim riječima, budući se promislilo što kulturna baština jest i koju zapravo svrhu ima za čovjeka, a to je spoznavanje i potvrđivanje sebe odnosno otkrivanje i potvrđivanje svoga identiteta, može se zaključiti da bi znanje (*episteme*) znanosti arhivistike bilo upravo utemeljeno u oživljavanju, otkrivanju i tumačenju kulturne baštine. Iako legitimitet ovakvog usmjerenja znanosti arhivistike proizlazi kako iz međunarodnih konvencija o zaštiti kulturne baštine tako i iz domaćih zakonskih odredbi koje se odnose na kulturnu baštinu i kulturna dobra, informacijska znanstvena paradigma postala je danas njeno temeljno usmjerenje. Arhivistika napušta svoje legitimno znanstveno određenje blisko povijesno usmjerenim znanostima odnosno, krajnje ga reducira na pomoćnu znanost samoj arhivistici.

⁴⁰ Citat je engleskog teologa Johna Henryja Newmana. Odlomak objavljen u *Zlatnom peru* (Zagreb). 3(1998).

⁴¹ Ljubimir, D. *Etičnost knjižničarstva? U: Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture. Zbornik radova.* Zagreb, 2001. Str. 5.

⁴² Cipra, M. *Misli o etici.* Zagreb : Školska knjiga, 1999. Str. 5-7; usp. Supek, n. dj., str. 31-40.

⁴³ Usp. Cipra, M. *Spoznajna teorija.* Zagreb : Matica hrvatska, 2007. Str. 9-10, 56-57.

Otklon od ovako usmjerene znanosti treba potražiti u sagledavanju suvremenosti i onoga što takvu zbilju uvjetuje. U doba tzv. multikulturalizma u kojem se naglašava relativizam⁴⁴ kao glavni filozofski, etički i znanstveni svjetonazor ili pravac, u doba kad je čovjek moderne ostao bez čvrstog uporišta u tradiciji⁴⁵ i njenim običajnim normama i vrijednostima, pojedinci formalno-pravno slobodni i navodno svojevolumno postavljaju si tobože ciljeve i određuju razloge svog života. U stvarnosti duha vremena, čovjek je sve više uniformiran i podređen duhu znanstveno-tehničko-kibernetičkog pogona i iz ponuđenog mu i naloženog uzima i gradi svoj identitet, a nesvjestan da mu je industrijski, kulturni i zabavni sadržaj nametnut.⁴⁶

U totalitetu znanstveno-tehničko-kibernetičkog sveprožimanja svaka moguća istina koja nije znanstveno utemeljena i nije istina. U takvom svijetu gdje je znanstvena istina najviša vrijednost, sve su druge istine pričini, iluzije, laži, obmane. Ona želi istinski bitak svakog bića pretvoriti u bitak koji ima znanstveno obilježje. Ona hoće svoj jedinstveni znanstveni svijet, poništavajući sve postojeće razlike, prirodne, historijske, rasne, religijske, nacionalne. Takvom redukcijom svega i svih na samo jednu mogućnost - znanstveno vrijedno i istinito - uspostavlja se znanstvenost kao apsolutna vrijednost i istina, ne ostavljajući čovjeku niti jednu drugu mogućnost. Zapravo postaje apsolutna predrasuda koja porobljava čovjeka. Takva znanstvena ideologija ozbiljuje se tehnologijom, a kibernetikom upravlja znanstveno-tehnički proizvedena stvarnost.⁴⁷ U kontekstu ovakvog promatranja arhivistička znanost nužno mora imati svoje utemeljenje u znanstveno-tehničko-kibernetičkom procesu proizvodnje i održavanja tako ustrojenog društva, to jest sudjelovati kroz upravljanje informacijama u stalnom procesu izmjenjivanja i zamjenjivanja svega što jest - Novim, Boljim, Naprednijim.⁴⁸

Ta karakteristika suvremenog društva, a time i arhivističke znanosti koja djeluje u tom i takvom društvu, iskazuje se pojmom *performativnosti* misleći pritom na mjerljiv učinak s obzirom na uloženo i dobiveno kao rezultat na kraju.⁴⁹ Neraskidiva veza znanosti i kapitala nastala početkom industrijskog doba izravnim financiranjem istraživanja kroz imperativ mjerljivosti uloženog/dobivenog i prodaje, usmjerava znanstvena istraživanja prema „primjeni“. Ona znanstvena istraživanja koja ne mogu dokazati svoj doprinos performativnosti odnosno povećanju moći, prestaju biti financirana od strane države i poduzeća. Napušta se istina kao cilj znanstvenog istraživanja u idealističko humanističkom smislu, a na njeno mjesto dolazi performativnost. Ne želi se znati istina nego povećati moć.⁵⁰ Jedan od mogućih izlaza što ga nudi pos-

---

⁴⁴ Pihvaćanje mišljenja da konačnog odgovora na bitna pitanja nema, nema konačne istine.

⁴⁵ Na ovom se mjestu uzima riječ *tradicija* u značenju 'prenositi, predavati potomstvu navadu, običaj, naviku', od lat. *tradere*, što je pojmovno najbliže kulturnoj antropologiji ili etnologiji, pa treba razlikovati od značenja 'kao baštinu ostaviti, dati na pohranu' što bi pojmovno bilo bliže informacijskim znanostima. Marević, J. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb : Marka, Velika Gorica, Matica hrvatska, 2000. Str. 3259-3261.

⁴⁶ Ljubimir, n. dj., str. 5.

⁴⁷ Despot, B. *Vidokrug apsoluta : sveska prva*. Zagreb : Omladinski kulturni centar, 1989. Str. 45-46, 50-51; Supek, n. dj., str. 41.

⁴⁸ Despot, B. *Vidokrug apsoluta : sveska druga*. Zagreb : CEKADE, 1992. Str. 171-173.

⁴⁹ Lyotard, J.-F. *Postmoderno stanje : Izvješčaj o znanju*. Zagreb : Ibis grafika, 2005. Str. 12.

⁵⁰ Isto, str. 65-69.

tmodernistička teorija je u nadilaženju svake znanstvene paradigme unutar znanosti kada motivi i rezultati nisu poznati, predvidljivi i shvatljivi iz postojećih znanstvenih teorija te legitimaciju dati paralogijama. Jer znanost u postmodernoj ne nalazi i ne traži istinu već svjedoči o zbivanjima kojima se ne može pripisati nikakva istinitost.⁵¹

Pod utjecajem postmodernizma našle su se i arhivističke teorije. Započinje stalno propitivanje predmeta bavljenja arhivistike i uvodi se subjektivnost tamo gdje se nekada pristupalo samo s praktičnog i objektivnog stajališta. Umjesto jedne definicije arhivistika se mora sagledavati interdisciplinarno.⁵² U okvirima tzv. *Questioning* teorije razmatra se postmoderna arhivistika. Ova teorija za temeljno polazište svog razmatranja uzima četiri elementa arhivističke stvarnosti: kulturni kontekst, svjesnu želju za promjenom i pisanjem arhivista, postmodernističko kritičko mišljenje i tehnologiju.⁵³ Dakle, dolazi do bitnog odmaka od tradicionalne kulturno-historijski usmjerene arhivistike. Međutim, već neki od tvoraca i utemeljitelja ove teorije, kao npr. Brothman, upozoravaju da ako arhivist zanemari svoju kulturnu određenost u korist administrativne, arhivska će struka izgubiti svoju životnost.⁵⁴ Ipak, jasno se uočavaju i pozitivni pomaci suvremene arhivske paradigme, prije svega u prepoznavanju moći u arhivskim zapisima i evidencijama, što je i dobro i loše (oslobađajuće i prokleta) istovremeno, jer zapisi mogu otkrivati istinu i oslobađati, ali mogu se upotrijebiti kao tumači u smislu poticanja budućih represija. Postmoderna arhivska paradigma isto tako traži nove putove i uvodi promjene iznutra prema vani. Ona je sada cirkularna, priziva pojam napretka u arhivsku teoriju i njegove dobrobiti u arhivskom procesu. Ona utemeljuje svoju teoriju u kritičkoj misli postmoderne i u akademskim krugovima. Ovakvo propitivanje donosi sagledavanje biti arhivske teorije u cjelini. Ona se prepoznaje u prihvaćanju sve veće subjektivnosti u procjeni arhivske teorije. Sada je u suvremenoj paradigmi uloga arhivista kao aktivnog kreatora kulturnog sjećanja, čime je načinjen odmak od samo kulturnog selektora i čuvara sjećanja.⁵⁵ Očito da u tako određenoj stvarnosti drugačija arhivistička znanost nije moguća.

Zaključak

Stavljanje arhivske, muzejske i knjižnične građe, zapravo kulturnog nasljeđa (baštine) u historijsko-kulturološki, lingvistički i filozofijski kontekst ili drugim riječima, ako se istraživani predmet razmatra u kontekstu povijesti, etnologije, lingvistike i filozofije kao znanstvenih paradigmi, pokazuje da se kulturna baština nužno treba promišljati interdisciplinarno, čiji je ishod razotkrivanje jednog novog uvida u bit i značenje kulturne baštine, bitno različit od današnjeg uvida kroz paradigmu informacijskih znanosti.

Razmatranje problema legislative i legitimnosti čuvanja baštine, njene etimologije i etimologije od nje nerazdvojivih pojmova i ukazivanje na njenu bit, također

---

⁵¹ Isto, str. 85-100.

⁵² Ridener, J. *From Polders to Postmodernism : A Concise History of Archival Theory.* Duluth MN : Litwin Books, 2009. Str. 120.

⁵³ Isto, str. 101-103.

⁵⁴ Isto, str. 119-120.

⁵⁵ Isto, str. 127-130.

pokazuje kako je moguć i nadasve potreban otklon od jednostranosti informacijske znanstvene paradigme, ne umanjujući time vrijednost i potrebu informacijskih znanosti, nego dapaće širenjem disciplinarnih horizonata samo se upotpunjuje znanje o baštini.

Zaokret prema drugačijim znanstvenim pristupima gledanja na baštinu njenim čuvarima vraća etičko i legitimno dostojanstvo jednakovrijednih tumača-istraživača njene biti, te ih postavlja na upražnjeno mjesto koje zauzimaju ili su zauzeli stručnjaci drugih znanstvenih disciplina.

Stvarnost znanstveno-tehničko-kibernetičkog procesa proizvodnje odnosno sveprisutni i sveprožimajući utjecaj kapitala na društvo, a time i na znanost, usmjerava i snažno utječe na svaku znanstvenu disciplinu da prilagodi svoje koncepte istraživanja toj stvarnosti. Ta stvarnost ne ostavlja znanstvenim disciplinama slobodu izbora istraživanja te pokazuje da njihovo postojanje i budući opstanak ovise o mogućnosti prilagodbe toj stvarnosti, jer inače postaje upitno i samo njihovo postojanje.

Uvažavajući ove činjenice izgleda da je jedini ispravan put što se nudi za izlaz iz stanja u kojem danas znanost jest, nadilaženje svakog znanstveno uspostavljenog okvira, jer istina je u postmodernizmu apsolutno relativna, pa ju ne treba niti tražiti niti bilo kojom znanstvenom disciplinom uspostaviti, jer to nije moguće, već znanost može jedino svjedočiti o zbivanjima, a sama zbivanja (kretanja) su jedina istinita. U tom kontekstu nužnosti pokušaja nadilaženja svake znanstvene istine, mogu se naći znanosti koje se bave kulturnom baštinom (informacijske znanosti). Premda se nastoji izbjeći redukcionizam ovakvim pogledom na znanstvenu stvarnost, on se jasno očituje.

Literatura i izvori

- Belostenec, I. *Gazophylacium*. Pretisak. Zagreb : Liber i Mladost, 1972.
- Cipra, M. *Misli o etici*. Zagreb : Školska knjiga, 1999.
- Cipra, M. *Spoznajna teorija*. Zagreb : Matica hrvatska, 2007.
- Despot, B. *Vidokrug apsoluta : sveska prva*. Zagreb : Omladinski kulturni centar, 1989.
- Despot, B. *Vidokrug apsoluta : sveska druga*. Zagreb : CEKADE, 1992.
- Despot, B. „O razmimoilaženju čovjeka naspram samoga sebe i Drugih!“ (Razgovor s Brankom Despotom). *Spectrum, časopis studenata Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu* (Zagreb). 3-4(2008), str. 191-196.
- Divković, M. *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb : Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zem. Vlade, 1900.
- Eagleton, T. *Ideja kulture*. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2002.
- Foucault, M. *Riječi i stvari: arheologija humanističkih znanosti*. Zagreb : Golden marketing, 2002.
- Gerstenblith, P. Identity and Cultural Property : The Protection of Cultural property in the United States. *University Law Review (Boston)*. 73(1995), str. 559-579.
- Gluhak, A. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb : August Cesarec, 1993.
- Heršak, E. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb : Školska knjiga, 1998.

Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb : Novi liber, 2003.

Kolbas, I. *Mali pojmovnik arhivistike, bibliotekarstva i muzeologije*. U: *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*. Zbornik radova. Zagreb, 1998. Str. 287-296.

Kroeber, A. *Anthropology. Race, Language, Culture, Psychology, Prehistory*. New York : Harcourt, Brace and World, 1948.

Koreber, A. Introduction. *The Nature of Culture* (Chicago). (1952), str. 3-11.

Liotard, J.-F. *Postmoderno stanje : Izvještaj o znanju*. Zagreb : Ibis grafika, 2005.

Ljubimir, D. *Etičnost knjižničarstva?* U: *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*. Zbornik radova. Zagreb, 2001. Str. 3-10.

Marević, J. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb : Marka, Velika Gorica, Matica hrvatska, 2000.

Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 1993.

Mason, R. Conference Reports : Economics and Heritage Conservation: Concepts, Values, and Agendas for Research, Getty Conservation Institute. *International Journal of Cultural Property* (Los Angeles). 8(1999), str. 550-561.

Nemeth, K. O nekim pitanjima organizacije arhivske službe u NR Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 1(1958), str. 393-408.

Potkonjak, S., Đaković, B., Šešerko, R. *Arhivsko komuniciranje baštine - između kulturne biografije i politike pamćenja*. U: *Jedna granica - dvije etnologije? Ena meja - dve etnologiji?* Zbornik radova 10. *Hrvatsko-slovenskih etnoloških paralela*. Zagreb, 2009. Str. 103-112.

Ridener, J. *From Polders to Postmodernism : A Concise History of Archival Theory*. Duluth MN : Litwin Books, 2009.

Roussin, L. A. Cultural Heritage and Identity. *Cardozo Journal of International and Comparative Law*. 11(2003), str. 707-710.

Senc, S. *Grčko-hrvatski rječnik za škole po Bensler-Kaegijevu Grčko-hrvatskom Rječniku*. Zagreb : Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zem. Vlade, 1910.

Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga I, II, III i IV. Zagreb : JAZU, 1971-1974.

Supek, I. *Filozofija humanizma spram drugih filozofija i ideologija : Jedan osobni iskaz*. Sv. 70. Zagreb : HAZU, 1997.

Tylor, E. *Primitive culture*. New York : Harper and Row, Publishers, 1958.

Zlatno pero (Zagreb). 3(1998).

Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (Haag, 14. svibnja 1954). *Narodne novine* (dalje NN). Međunarodni ugovori. 12(1993). Tkđ. *Službeni list SFRJ*. Međunarodni ugovori. 4(1956).

Konvencija o mjerama zabrane i sprječavanja nedopuštenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara (Pariz, 14. studenoga 1970). NN. Međunarodni ugovori. 12(1993). . Tkđ. *Službeni list SFRJ*. Međunarodni ugovori. 50(1973).

Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (Pariz, 23. studenoga 1972). NN. Međunarodni ugovori. 12(1993). Tkđ. *Službeni list SFRJ*. Međunarodni ugovori. 56(1974).

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. *NN*. 105(1997).

Zakon o knjižnicama. *NN*. 105(1997).

Zakon o muzejima. *NN*. 142(1998).

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. *NN* 69(1999).

Opća deklaracija o arhivima. URL:

http://www.ica.org/sites/default/files/ICA_Universal%20Declaration%20on%20Archives_2010_Eng.pdf (5.10.2010)

Haška Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. URL:
<http://www.icomos.org/hague/> (5.10.2010)

Summary

GLANCING OVER THE INTERRELATION OF HERITAGE, CULTURE AND IDENTITY

Putting of the archival, museum and library records, i.e. cultural legacy (heritage) in the historical, cultural, linguistic and philosophical context, in other words, considering the subject of research in the context of history, ethnology, linguistics and philosophy as scientific paradigms shows that the cultural heritage must be deliberated in the interdisciplinary way. Its result is the disclosure of a new insight in the core and the meaning of the cultural heritage; that insight being quite different from the one gained today using the paradigm of information sciences. This does not reduce the value and necessity of information sciences. Moreover, by spreading the disciplinary horizons, one only completes the knowledge on heritage. It would appear that the only right way out of the present condition of today's science is to overcome every frame established by the science. In the age of postmodernism the truth is absolutely relative, so one should not search for it or establish it by using any scientific discipline, because that is not possible. Science can only witness events and the events (movements) themselves are the only ones to be true. That pattern of behaviour should be followed by all sciences, including information science.

Keywords: *cultural legacy, cultural heritage, cultural property, culture, identity, archival science, museology, librarianship, archival records, museum records, library records*

Translated by Marijan Bosnar